

Titten Tei kunne i 1977 føle seg trygg på at TV-aksjonen bidrog til en bedre verden, noe som ga grunn til optimisme og glede. (Foto: Adressa/NRK)

Fagfellevurdert

Når NRK samler folket om en god sak:

Den norske TV-aksjonen i historisk perspektiv

Siri Hempel Lindøe
Førsteamanuensis
Institutt for nordisk og mediefag
Universitetet i Agder
siri.h.lindoe@uia.no

Klokken 1500 søndag 6. oktober 1974 var det duket for en omfattende direkteending i NRK Fjernsynet. Det første bildet viste en forblåst fjellknaus med et lite tårn. Kameraet zoomer sakte ut, og stemmen til NRKs reporter følger bildene: «Velkommen til Utsira. Det er her den høgtidlege åpninga av *Flyktning'74* skal gå for seg.» Mer og mer av omgivelsene kommer til syne, og bildet viser 60–70 mennesker, kledd i hatter, frakker og kåper. De står utenfor et hvitt bedehus med oppmerksomheten rettet mot døra, som er åpen. På bildet av de ventende øyboerne på Utsira informerer reporteren om at kronprinsesse Sonja nå skal foreta åpningen av aksjonen. Kameraet panorerer mot huset, hvor det står en plakat opp mot veggen med en godt synlig tekst: «Tenk og gil!» Kronprinsessen kommer så ut av døra. Det høres klikking fra fotografiapparater som vitner om at avisfotografer også er til stede for å dokumentere åpningen. Samtidig zoomes det inn på kronprinsessen, som tar ordet:

Det er en stor glede for meg i dag, på vegne av Det Norske Flyktningeråd, å erklære den landsomfattende innsamlingsaksjonen *Flyktning'74*

Med sin bortimot femti år lange fartstid er NRKs TV-aksjon den lengstlevende innsamlingsaksjonen i Europa i sitt slag

for åpnet. I dette øyeblikk står 50 000 frivillige innsamlere over hele Norge klar til å gjøre en innsats for *Flyktning'74*.¹

En langvarig tradisjon med endringer i giverrollen

Slik startet det som ble en årlig tradisjon, og som skulle vise seg å få en særegen plass i norsk kultur- og medievirkelighet. Hver høst, som regel den tredje søndagen i oktober, er Norsk Rikskringkasting vert for en pengeinnsamling til støtte for arbeidet til én eller flere ideelle organisasjoner. Parallelt med pengeinnsamlingen sender NRK et live-show som omfatter samtaler i studio, ferdigproduserte videoinnslag, live-rapporter og artistopptredener.

Med sin bortimot femti år lange fartstid er NRKs TV-aksjon den lengstlevende innsamlingsaksjonen i Europa i sitt slag. I denne artikkelen ser jeg nærmere på bakgrunnen for og oppstarten av aksjonen, for så å belyse endringer i konseptet gjennom å fokusere på hvordan giverrollen kommer til uttrykk i programmet. Artikkelen har tre deler. I den første skisserer jeg et bakteppe for TV-aksjonen, med vekt på hvilke ideer og verdier som preget beslutningsprosessen i forkant av oppstarten i 1974. Innsamlingene til Biafra i årene 1968–70 har tidligere vært fremholdt som viktige for oppstarten av TV-aksjonen.² Her trekker jeg opp et større bilde og viser hvordan behovet for å avklare NRKs rolle i møte med de frivillige organisasjonenes ønske om medieoppmerksomhet var av stor betydning.

Men det tok noen år før konseptet satte seg. I den andre delen av artikkelen tar jeg for meg de tre første årene av TV-aksjonens historie. Her viser jeg at det ikke var før i 1977 at aksjonen fant sin faste form og at den konsoliderte seg som en gjenkjennelig og årlig begivenhet. I den siste delen av artikkelen spør jeg etter hvilke endringer uttrykket for giverrollen har gjennomgått i TV-aksjonens historie. Ved oppstarten i 1974 var giverrollen preget av iver, alvor og en trygghet på egen legitimitet. I løpet av 1980-årene økte det humanitære feltet kraftig i volum og intensitet. Samtidig ble den giverrollen et vestlig publikum identifiserte seg med, kritisert for å videreføre en kolonialistisk arv og forsterke en asymmetri mellom sør og nord. Denne kritikken gjenspeiles også i TV-aksjonen fra midten av 1980-årene. Jeg ser dette i sammenheng med en saklighetskultur som preget TV-aksjonen fra starten av og frem til slutten av 1990-årene, da det var vanlig at programlederne var profilerte nyhetssjournalister og utenriksreporterere i NRK.

Overgangen til 2000-tallet representerte en post-humanitær vending i den humanitære diskursen, som blant annet kjennetegnes ved en ironisk solidaritet hvor givener har innsett sine begrensninger, sin legitimitet og sin effekt.³ I TV-aksjonen kom denne vendingen til uttrykk i satiriske humorinnslag som har fått en mer og mer fremtredende plass fra det første tiåret av 2000-tallet og frem til i dag. I denne tiden har det også skjedd en stilendring i TV-aksjonen, ettersom profilerte nyhetsjournalister har forsvunnet fra programlederrollene. I stedet har det blitt vanligere å bruke folk med erfaring fra sportsjournalistikk og underholdning.

Artikkelen avsluttes med en refleksjon over hvorvidt TV-aksjonen, med de endringene som har skjedd, bryter med eller viderefører det verdigrunnlaget som lå til grunn for oppstarten i 1970-årene.

Behovet for retningslinjer

Den 5. juni 1968 lanserte stortingsrepresentant Kolbjørn Stordrange⁴ følgende problemstilling

i Stortingets spørretime: «TV har ved en rekke anledninger engasjert seg i masseinnsamlinger. Finnes det, i betraktning av at mange gode tiltak kunne trenge slik støtte fra TVs side, klare retningslinjer for Fjernsynets og lydradioens engasjement i det sosial og humanitære hjelpearbeid?»⁵ NRK Radio og NRK Fjernsynet hadde frem til da vært aktive i flere innsamlinger, både knyttet til norske forhold, og forhold utenfor Norge. Eksempler på dette er Kreftsaken i 1951, Indiahjelpen i 1953, Verdens Flyktningeråd i 1960, Dag Hammarskjölds minnefond i 1961, Helsegaven i 1964, Røde Fjær-aksjonen i 1966 og Bankpå-aksjonen i 1967.⁶ Og det var store beløp som ble samlet inn. Eksempelvis innbrakte Røde Fjær-aksjonen i regi av Lions Norge 8,6 millioner kroner og la grunnlaget for byggingen av Beitostølen Helsesportsenter, et nasjonalt rehabiliteringssenter for mennesker med funksjonsnedsettelse. Bankpå-aksjonen i 1967, som gikk til misjonsorganisasjoner, innbrakte 11 millioner kroner. Erfaringene viste at når en aksjon fikk med seg NRK på laget, ble det et godt resultat. Innlegget i spørretimen signaliserte ikke at dette var et problem i seg selv, men understreket behovet for en

mer rettferdig fordeling av de ressursene NRK besitter, når det gjelder hvilke saker og organisasjoner som skal få dra nytte av dem.

Hvorvidt innlegget i spørretimen i juni 1968 var direkte årsak til opprettelsen av TV-aksjonen

som en årlig tradisjon, er vanskelig å bevise. Men det er ingen tvil om at det i 1968 kom i gang en prosess som førte frem til en bestemmelse om nye retningslinjer for hvordan NRK skulle forholde seg til og bedrive innsamlinger til gode formål. *Flyktning/74* var den først aksjonen som ble avholdt med disse nye retningslinjene.

I det følgende skal jeg trekke frem noen problemfelt, ideer og verdier som kom til uttrykk i og omkring NRKs egen behandling av saken. Jeg tar utgangspunkt i et innspill som kom fra konsulent og PR-mann Egil Tresselt, som høsten 1968 henvendte seg til NRK med en visjon om en årlig storaksjon. Motivasjonen hans

Bildesekvens fra TV-aksjonen i 1974, som ble åpnet av kronprinsesse Sonja utenfor et bedehus på Utsira. Screenshot fra NRK.

var å samordne de gode kreftene i samfunnet, både gjennom å effektivisere innsamlinger og å sørge for dannelse av allmennheten.

En visjonært innspill

Egil Tresselt hadde lang fartstid når det gjaldt sosialt og humanitært engasjement. Han var født i 1905, og hadde jobbet som journalist siden tidlig i 1930-årene. Under krigen arbeidet han sammen med Ester Langhelle med det som ble omtalt som «Barnehjelpen» etter eksplosjonsulykken 20. april på bryggen i Bergen i 1944.⁷ Han oppholdt seg delvis også i USA under andre verdenskrig og skrev for VG etter det. En av reportasjene som fikk mye oppmerksomhet, handlet om boforholdene for de 350 sinnslidende på Tokerud i Asker. Tresselt beskrev de sanitære forholdene der som verre enn i konsentrasjonsleiren Dachau.⁸ Tidlig i 1950-årene startet Tresselt Norges første PR-byrå.⁹ Han var også involvert i en rekke innsamlingsaksjoner i 1960-årene.

Den siste kvelden i oktober 1968 samlet Tresselt en gruppe sentrale samfunnsaktører¹⁰ i sitt hjem på Blommenholm i Bærum. Der holdt han et engasjert innlegg om å samordne behovet for å reise kapital knyttet til prosjekter som skulle gjennomføres i 1969.

Rasjonalisering av humanitær sektor og kultivering av givergleden

Tresselts visjon var todelt. For det første ønsket han å rydde opp i det han fremstilte som en ineffektiv og profesjonell veldedighetsindustri. Faren med for mange innsamlinger er at folk gir uten å bry seg, uten å engasjere seg i saken: «De gir for å få fred, for å dulme en litt dårlig samvittighet (...) Og de gir i

rørelse over et par bedende barneøyne.»¹¹

For Tresselt var samfunnsbevissthet og politisk engasjement sentralt. Derfor burde innsamlinger foregå på en måte som kunne «kultivere givne» og engasjere med hensyn til «hvorledes man skal leve for å dekke forpliktelsen overfor det andre menneske». Målet var at innsamlingsaksjoner skulle fremme samfunns- og fellesskapsbevisstheten. Og for å klare det måtte de ha med mediene:

Tror vi det er mulig å engagere våre sterkeste media i et oppsedingsarbeid som knytter seg til å ta standpunkt til de til enhver tid foreliggende oppgaver i kultur- og sosialsektoren? Kan vi overbevise de bestemmende instanser om, at en årlig aksjon «Vi løfter i flokk» ikke må vurderes som en «innsamlingsaksjon», men som et løft til fremme av fellesskapstanken, av den kultiverte holdning i medmenneskelige spørsmål?

Etter samlingen på Blommenholm, den 3. november, sendte Tresselt et brev til biskop Fridtjov Birkeli. Han ba biskopen ta opp samme sak på bispesamlingen, slik at kirken også kunne involveres i storaksjonen. Planen var å tilby konseptet til NRK, og igjen understreket han det oppdragelsesmessige verdigrunnet for aksjonen: «Det er innsamlingsaksjon brukt til og siktende på å kultivere givergleden, engasjementet i det humanitære arbeid, i karakterdannelse og livsstil vi må søke gjennomført.»

Dialog mellom Tresselt og NRK

Tresselt tok omgående kontakt med NRK, og det kan se ut som om han i første omgang har snakket

direkte med programdirektør Torolf Elster. Elster har i hvert fall bedt Tresselt om å sende over manuset til innlegget han holdt i sitt eget hjem samt en kopi av brevet til biskopen. Brevet fra Tresselt ble stilet til kringkastingssjef Hans Jacob Ustvedt og de to programdirektørene Otto Nes og Torolf Elster. Et kort notat fulgte dokumentene, hvor Tresselt påpekte hvor kostnadseffektiv den modellen han foreslo, ville være.¹²

Innspillet fra Tresselt ser ut til å ha blitt behandlet med interesse. Det tok nemlig ikke lang tid før NRK mottok nok et brev. Den 20. januar sendte Tresselt et P.M. til ledelsen, hvor ideene han tidligere hadde skrevet om, var utformet mer systematisk.¹³ Her ble viktigheten av at innsamlingene la opp til et personlig engasjement hos givne nok en gang understreket. I tillegg pekte Tresselt på samarbeid med menighetene som vesentlig for å nå frem til alle i hele Norge: «Gjennom arbeidet i menighetene når vi bokstavelig talt ut til hver gate i våre byer, til hver veistump i våre bygder, og selv til gårder i grissgrendte deler av landet.»¹⁴ Han forslo også en begrensning på maksimalt ti formål knyttet til hver masseaksjon, og at det måtte være en grense på forslagsvis fem år før en organisasjon kunne melde seg på igjen med et behov.¹⁵

Den 6. februar fikk Tresselt svar fra kringkastingssjef Ustvedt. Han skriver at han har lest P.M.-et og foreløpig vil bemerke at NRK nå jobber med spørsmålet om retningslinjer for «Fjernsynets og Radioens engasjement i det sosiale og humanitære hjelpearbeid» etter at dette ble tatt opp i Stortingetinget juni 1968. Kringkastingssjefen understreket videre at det er NRK som selv må avgjøre hvilke saker som «skal tilgodeses på denne måten», samtidig som han åpnet for at NRK også kan benytte seg av konsulenter i den forbindelse.¹⁶ Tresselt skrev så tilbake til kringkastingssjefen den 13. februar. Han hadde snakket med programdirektør Otto Nes og virker forventningsfull med hensyn til fortsettelsen: «Jeg forstår på ham, at saken er under arbeid hos dere, og jeg kan bare glede meg over at den har vakt den interesse at dere bearbeider den for Styrets behandling.» Han avslutter med å si at han selvsagt stiller seg til NRKs disposisjon med «den viden, med de erfaringer (...) som dere måtte få bruk for».¹⁷

Et halvt år senere fikk Tresselt et brev fra kringkastingssjefen med beskjed om at årets NRK-aksjon skulle gå Norges Røde Kors og en innsamlingsaksjon rettet mot å etablere et astmainstitutt i Voksenåsen.¹⁸ Tresselts forslag om en storaksjon ble dermed ikke tatt til følge. Men Ustvedt ga også uttrykk for at det ikke var kroken på døra for Tresselts visjoner: «Norsk Rikskringkasting er imidlertid av den oppfatning at de forslag De har tatt opp, bør drøftes nærmere og er for sin del innstilt på å delta i slike drøftinger.»¹⁹ Det ser imidlertid ikke ut til at kontakten mellom NRK og Tresselt fortsatte. Hva årsaken til det var, vites ikke. Informasjonssjefen i Norge Røde Kors var en av dem som var hjemme hos Tresselt i oktober året før, og Tresselt kan ha blitt skuffet over at Røde Kors muligens opererte på egen hånd overfor NRK. Det er imidlertid kun spekulasjoner. Men visjonen og ideene Tresselt formidlet, var gjort kjent for ledelsen i NRK. Hans innspill kan derfor ha fungert som inspirasjon i prosessen som førte frem til etableringen TV-aksjonen.

Møte i Kringkastingrådet i september 1970

Spørsmålet om hvordan innsamlingsvirksomhet for fremtiden skulle organiseres, ble drøftet på NRKs styremøte 3. november 1969,²⁰ og det var også på dagsordenen i Kringkastingrådet i februar 1970. Men Kringkastingrådet behandlet saken grundig først under møtet i Trondheim 24. og 25. september 1970. Det var mange som var samlet da saken om innsamlingsaksjoner i NRK skulle drøftes. I tillegg til kringkastingrådets 22 representanter var to styre-representanter samt lokale representanter for avdelingskontoret og det lokale programrådet i Trondheim til stede. Også toppledelsen i NRK var på plass med kringkastingssjefen, fire programdirektører, personalsjefen og sjefssekretæren. Sistnevnte, Sverre Smeland, hadde i oppgave å innlede til saken om innsamlingsaksjoner på møtets andre dag, fredag 25. september. Han listet opp de større innsamlingene NRK hadde deltatt i frem til da, og ga en oversikt over reglene som ble praktisert i Sverige og Danmark. Smelands forslag var at styret i NRK oppnevnte et utvalg hvis hovedoppgave burde være å legge frem et forslag om hvordan innsamlingsaksjoner i NRK i fremtiden skulle foregå.

Referatet fra møtet i Kringskastingsrådet viser at et bredt spekter av verdier og synspunkter preget av ulike politiske grunnsyn var oppe til debatt. Et av temaene var spørsmålet om NRK, ved å engasjere seg i innsamlingsaksjoner til frivillige organisasjoner, bidro til å svekke arbeidet for bedre rettigheter og trygdeordninger i velferdsstaten.

Innsamlingsaksjoner som et problem for utviklingen av velferdsstaten?

Debatten startet med at Oscar Olsen, lege fra Kristiansand, listet opp de innvendingene mot NRKs medvirkning til innsamlingsaksjoner som han var gjort kjent med. En av dem var at NRK ikke skal bidra til «å opprettholde veldedighet overfor sosiale oppgaver som det er samfunnets soleklare plikt å ta det økonomiske ansvaret for».²¹

Spørsmålet om de frivillige organisasjonens rolle i samfunnet og deres betydning for utviklingen av velferdsstaten var et brennbar tema på slutten av 1960-tallet. Et bidrag til det var Arne Skouens artikler i *Dagbladet* i 1965, under vignetten «Velferdsstatens legdebarn», som førte til aksjonen, *Rettferd for de Handikappede*. Skouen pekte på problemet med uklare grenser mellom statlig ansvar og privat virksomhet, og at staten ble for passiv i arbeidet med rettigheter for svake grupper: «veldedigheten tok på seg stadig nye oppgaver til statens tilfredshet. Staten har brukt den som skalkeskjul for egen passivitet.»²² Skouen tok imidlertid ikke prinsipielt avstand fra verdien av frivillig engasjement i den sosiale sektor. Han understreket at meningen ikke var å kaste vrak på det han omtalte som «en naturlig trang til å gi», men at staten skulle ta sitt ansvar, og at det private initiativ skulle kanaliseres til «et område som ikke angriper mottakerens selvrespekt».²³

De fleste av medlemmene i Kringskastingsrådet, inkludert Olsen, stilte seg positive til at NRK skulle bidra til innsamlingsaksjoner. De så potensialet for at NRK på denne måten, sammen med arbeidet til

de frivillige organisasjonene, kunne bidra både til å løse sosiale oppgaver som ikke ennå var løst, og å legge press på statlige myndigheter. Men dette synet ble også kraftig kritisert av den 32 år gamle AP-politikeren Ingjald Ørbeck Sørheim. Han mente at det overhodet var akseptabelt at NRK engasjerte seg i innsamlingsaksjoner. Å bidra til slik virksomhet var ifølge Sørheim det samme som å innta et «basar- og veldedighetsstandpunkt som hører hjemme i den sosialpolitiske steinalder». Problemet med innsamlinger, hevdet Ørbeck Sørheim, er at de viderefører en nedverdiggende praksis som hører fortiden til, hvor «de rike ga smuler fra sin overflod, og de nødstedte tok ydmykt imot». Målet må være «å fjerne mottaker- og giversituasjonene og kjempe rettighetssystemet igjennom i praksis».²⁴ Til støtte for sitt syn trakk han inn Arne Skouen og prinsippet om at «Den som trenger støtte, har krav på støtte».

Ørbeck Sørheim ble stående alene når det gjaldt det prinsipielle synspunktet om at NRK skulle avstå fra all deltakelse i innsamlingsaksjoner. Og innlegget bidro til å få frem hvordan andre rådsmedlemmer vurderte verdien av det personlige engasjement knyttet til innsamlingsaksjoner. Den 34-årige høyremannen Lars Roar Langslet tok ordet etter

«Veldedigheten tok på seg stadig nye oppgaver til statens tilfredshet. Staten har brukt den som skalkeskjul for egen passivitet.»

Arne Skouen, 1966

Ørbeck Sørheim. Han understreket at at han delte synspunktet på hvor viktig det var å bygge opp velferdsstaten. Men han hevdet på sin side at det sosialpolitisk bakstreverske ville være å nekte NRK enhver befatning med private hjelpeaksjoner, «hvis nødvendighet ingen kan dra i tvil.» Han argumenterte videre for at personlige og private hjelpeinitiativ kunne fungere som et korrektiv til det statlige systemet:

Er det ønskelig å eliminere en slik personlig faktor? Som et korrektiv til et statlig system, som alltid vil opptre i formalistiske kategorier, og hvor man risikerer at den menneskelige dimensjon lett faller ut av bildet, kan den være verdifull.²⁵

Men det var ikke bare som korrektiv til det statlige systemet det personlige engasjementet ble omtalt

som verdifullt på Kringkastingsrådets møte. I debatten kom det også frem synspunkter som pekte på egenverdien i at innsamlingsaksjoner både skaper og gir rom for medmenneskelig engasjement.

Verdien av å være med å gjøre noe godt for andre

Innsamlingsaksjoner er ikke bare en mulighet for å skape oppmerksomhet omkring en sak eller en organisasjon. De er også begivenheter hvor folk gis muligheten for å oppleve et fellesskap basert på troen på at det er mulig å gjøre noe godt for andre. Flere av innleggene i Kringkastingsrådet vitnet om at dette ble sett på som noe verdifullt i seg selv. Olav Brunvand fra Arbeiderbladet hevdet at «Engasjementet er mer vesentlig enn pengene som samles inn»,²⁶ og presten Herman Kvarving pekte på at «Kringkastingen driver i realiteten ikke veldedighet, men fremmer engasjement», noe som gjør det mulig å «ta vare på noe meget vesentlig, nemlig den rent menneskelige faktor».²⁷

Egenverdien i det å være med på noe som bidrar til et bedre samfunn, var også sterkt til stede i Egil Tresselts visjon. Han omtalte det å kunne yte sin medvirkning i den medmenneskelige sektor som «et behov og en livsforutsetning» for det alminnelige menneske.²⁸ En lignende holdning kom, som vist, også til uttrykk hos Arne Skouen i verdsettingen av det han beskrev som «en naturlig trang til å gi».

Ørbeck Sørheim avviste fullstendig dette perspektivet. Hans oppmerksomhet var rettet mot negative moralske konsekvenser av veldedighetssystemet: «Veldedigheten er dessuten direkte politisk skadelig, fordi den gir seerne en velbehagelig følelse av storsinn hver gang man kaster smuler. Man opplever at de politiske løsninger døyves i basarrus.» Dette fordømmende synet på giverrollen møtte sterk motstand i rådet. Flere protesterte mot at engasjement for en god sak ble fortolket som hovmod og følelse av storsinn. Kringkastingssjefen var en av dem. Han understreket sitt positive syn på at hundretusener av nordmenn var medlemmer i humanitære organisasjoner, og

advarte mot «forsøk på å latterliggjøre givergleden i disse organisasjonene».

I Oscar Olsens oppsummering av debatten formulerte han et klart positivt syn på verdien av det personlige engasjementet. Her kommer det frem at dette er noe som både har verdi for det enkelte menneske som deltar, og at dette engasjementet kan bidra til politiske endringer:

Det ligger en menneskelig verdi i at man engasjerer [seg] direkte og personlig i humanitære tiltak. Jeg tror at Kringkastingen på dette området har sin store betydning i at den kan kanalisere medmenneskeligheten ut til de store masser, og dessuten være en vekker for myndighetene. Kringkastingsintensjoner skal strekke seg utover det å samle inn midler. Den skal gjennom informasjon og opinionsskapende virksomhet bidra til å løfte problemene

opp på det statlige plan, men ikke overflødiggjøre det personlige initiativ, for det har sin verdi i seg selv.²⁹

I etterkant av møtet i kringkastingsrådet vedtok styret i NRK å oppnevne et utvalg som skulle «vurdere den praksis Norsk Riksringkasting har fulgt i sine innsamlingsaksjoner og legge fram forslag om hvordan disse aksjonene for fremtiden skal organiseres».³⁰

Kartlegging, vurdering og klarsignal

Utvalget ble oppnevnt i mars 1971 og leverte sin innstilling i mai 1972.³¹ Innstillingen bestod av en kartlegging av den praksis NRK frem til da hadde hatt for medvirkning til innsamlingsaksjoner, en redegjørelse for hvordan praksis var i et utvalg av andre europeiske land³², en vurdering og et forslag til retningslinjer.

I kartleggingen av daværende praksis beskrives fire forskjellige kategorier: «Full mobilisering», «Avdelingsaksjoner», «Programstøtte» og «Omtale».³³ Det er den første som er relevant i denne sammenheng. I kategorien «Full mobilisering» regnes de aksjonene

«Veldedigheten (...) gir seerne en velbehagelig følelse av storsinn hver gang man kaster smuler. Man opplever at de politiske løsninger døyves i basarrus.»

Ingjald Ørbeck Sørheim, 1970

hvor «NRK stiller hele sitt apparat i innsamlingens tjeneste» med omfattende programproduksjon i radio og fjernsyn for å fortelle om behovet for hjelp og for å stimulere til oppslutning om aksjonen. I slike aksjoner har NRK på selve innsamlingsdagen også kommet med direkte appeller om å gi, og har fulgt opp med rapporter om resultatene etter hvert som aksjonen skred frem.

Under punktet for full mobilisering trekkes også «store katastrofer med et akutt behov for hjelp» inn. Her nevnes NRKs innsats under Biafra-krigen i 1968 og «Flukten fra Pakistan» i 1971. Om disse tilfellene heter det at man ikke har hatt anledning til å gjennomarbeide programstoffet på samme måte, men man har til gjengjeld «tillatt kraftige appeller til seerne og lytterne om å vise hjertelag». ³⁴

Videreføring av synspunktene fra debatten i Kringskastingsrådet

Innstillingen reflekterte også de problemfelt og verdier som kom frem under Kringskastingsrådets møte i september 1970. For det første understrekes viktigheten av statens ansvar når det gjelder humanitære behov i Norge såvel som i andre land. Her het det at disse fortrinnsvis bør dekkes «gjennom utbyggingen av trygdeordninger og ikke gjennom innsamlinger». Utvalget henstilte derfor Kringskastingsrådets ledelse om å være «meget tilbakeholdne overfor all pågang om støtte til innsamlingsaksjoner». Men ettersom utbygging av sosiale trygdeordninger tar tid, «kan man ikke la være å hjelpe i påvente av ideelle tilstander.» Dette synspunktet kom også til uttrykk i rådet. I innstillingen ble det imidlertid lagt vekt på at dette var den samme holdningen utvalget hadde funnet hos andre lands kringskastingsinstitusjoner. Når det gjaldt behov knyttet til krig og naturkatastrofer, het det at disse står i en særstilling, ettersom det vil være «både naturlig og riktig at befolkningen i andre deler av verden yter rask hjelp for å lindre nøden som har oppstått».

Verdien av innsamlingsaksjoner som en mulighet for borgerene til å være med og bidra til noe godt, ble også vektlagt: «Utvalget ønsker å legge vekt på det uttrykk for medmenneskelig samhörighet som en slik stor innsamlings rommer.» Innsamlinger tilbyr en mulighet for å handle i tråd med «en positiv trang

til å være med å yte hjelp»: «Ved slike anledninger må NRKs aksjons-innsats vurderes som en service overfor alle de lyttere og seere som vil være med å gi en håndsekning til medmennesker i nød». ³⁵

Utvalget konkluderte med at det ville være tilrådelig å opprette et organ som skulle styre innsamlingsvirksomheten. De utarbeidet også et forslag til retningslinjer. Her het det at NRK ikke bør engasjere seg i mer enn én større innsamling årlig. Denne kunne gå til hjelpetiltak utenfor såvel som innenfor landets grenser, og NRK skulle sørge for god informasjon om saken: «Det forutsettes at man i slike aksjonsprogrammer legger stor vekt på å bringe bred og allsidig opplysning om formålet og om behovet for hjelp.»

Et eget innsamlingsråd ble operativt fra 1973, og søknadsprosessene startet dette året. Den første organisasjonen som ble tildelt aksjonen etter disse retningslinjene, var Det Norske Flyktningeråd. ³⁶ Det var aksjonen, *Flyktning'74*, som altså gikk av stabelen i oktober 1974.

Men det tok noen år før TV-aksjonen fant en fast form.

Konsolidering av konseptet fra 1974 til 1977

Flyktning'74 var en storsatsing med til sammen tre og halv time direktesending spredt over tre programbolker som strakk seg helt til Kveldsnytt. Programlederne var Lauritz Johnson og Arne Fjørtoft, som begge var kjente ansikter for seerne. ³⁷ De befant seg i NRKs studio på Marienlyst i Oslo, hvor de tok imot gjester og introduserte innslag både i og utenfor studio. Johnson ønsket velkommen med å si at han tror denne «flyktningeaksjonen utvikler seg til en liten nasjonal fest», og han var trygg på at det ville bli stor oppslutning om å gi: «Jeg tror vi står i kø for å slåss om å gi vår skjerv. For jeg har inntrykk av at det er rene julekvelden i dag, en slik stemning tror jeg faktisk at hele Norge sitter med.» Det var mye som skulle klaffe, og programlederen ba om forståelse dersom noe skulle gå galt underveis: «Hvis vi skulle gjøre noen tabbe (*smiler, ser seg rundt*) – dette er et meget stort arrangement, så tilgi oss, det er ikke vondt ment, det kan jeg forsikre om.»

Programmet hadde et ambisiøst opplegg, med reportasjer og direkteinnslag fra distriktskontorene.

Programmet inneholdt en lang reportasje på ca. 20 minutter fra Katumbaleiren i Tanzania og flere mindre videosnutter fra andre deler av verden hvor Det Norske Flyktningeråd arbeidet. I tillegg var det reportasjer om mennesker som hadde flyktet til Norge fra Ungarn og Chile: Det ble også trukket linjer til krigen, med innslag som handlet om nordmenn som hadde måttet flykte til Sverige.

Innsamlingen ble organisert som en «bank-på»-aksjon, med 50 000 bøsseinnsamlere spredt over hele landet. Et barometer i studio ble brukt til å holde seerene oppdatert på resultatet av innsamlingen. I studio var både representanter for Det Norske Flyktningeråd og kronprinsessen til stede. Sistnevnte var leder i aksjonskomiteen og ble i løpet av dagen fløyet fra Utsira til Oslo for å delta i studio etter at hun hadde åpnet aksjonen på Utsira. I studio var det artistopp-tredener og samtaler, og publikum kunne ringe og stille spørsmål til hjelpearbeidet. En kunstmaler som hadde kommet til Norge som flyktning fra Ungarn i 1956, malte et bilde som skulle auksjoneres bort til slutt i sendingen. Det mest eksotiske innslaget var en hest, som ble trukket inn i forbindelse med et intervju med en britisk skuespiller som spilte hovedpersonen i *Silkesvarten*, en britisk dramaserie som gikk på TV på søndager. Denne søndagen fikk publikum dermed anledning til å møte hovedpersonen live i studio etter dagens episode av *Silkesvarten*.

Mange av elementene i *Flyktning'74* ble faste bestanddeler i det som skulle bli et gjenkjennelig programkonsept som etter hvert gjentok seg år etter år. Men de to påfølgende årene inngår ikke i denne rekken.

Dårlig timing i 1975

I 1975 gikk aksjonen til Norske Kvinners Sanitetsforening som del av en satsning på revmatismearbeid i Norge. Formålet med aksjonen var å «skaffe midler til utbygging og modernisering av organisasjonens nåværende institusjoner for revmatismepasienter». ³⁸ Aksjonen var lagt opp som en kombinasjon av en

såkalt brevaksjon, som strakk seg over høsten 1974, og en «bank-på-aksjon», som fant sted i februar. Det var den siste NRK var involvert i, med en fjernsyns-sending 23. februar, altså bare drøye fire måneder etter *Flyktning'74*. Det var sannsynligvis for tidlig. I en rapport hvor Sanitetsforeningen summerte opp resultatet av aksjonen, skriver de at det var vanskelig å få kommunene til å stille opp som forventet for å organisere innsamlingen:

Kraftinnsatsen i anledning av «Flyktning'74» hadde imidlertid tilsynelatende tatt nokså sterkt på, og et stort flertall av de forespurte kommuner viste seg lite interessert i å delta i aksjonen, mens andre ikke svarte på henvendelse i det hele tatt. ³⁹

Interessen tok seg likevel opp frem mot aksjonsdagen, og til slutt ble det mobilisert 35 000 innsamlere som gikk med bøsser, samtidig som NRK dekket aksjonen gjennom en rekke program i både radio og fjernsyn. I løpet av dagen kom det inn 7,5 millioner kroner. ⁴⁰

Protester mot vel-dedighet i 1976

I 1976 gikk aksjonen også til et prosjekt i Norge. *Regnbueaksjonen'76* var en opplysnings- og innsamlingskampanje for å reise penger til Norges Blindforbunds etablering av Hurdalssenteret. Innsamlingen foregikk i likhet med året før over en viss tid, og TV-sendingen fant sted i tilknytning til siste fase, slik det ble annonsert i Programbladet: «Fjernsynet vil søndag 31. oktober gjennom en rekke sendinger følge innspurten i den landsomfattende bank på-aksjonen.» ⁴¹ Antallet bøssebærere hadde steget til 75 000. Sendingen startet klokken 15.30 og innebar både avvikling fra studio på Marienlyst og en rekke lengre reportasjer som skildret livet til svaksynte i Norge. Opplegget var likevel betraktelig enklere enn i 1974. Det var ikke direkteinnslag fra distriktskontorene, og de medvirkende ble samlet i studio i Oslo. ⁴²

Regnbueaksjonen møtte kraftige protester fra Interesseorganisasjonen for funksjonshemmede

*Mange av elementene i
Flyktning'74 ble faste bestanddeler
i det som skulle bli et gjen-
kjennelig programkonsept*

(IFF). Omtrent 100 personer demonstrerte utenfor Fjernsynshuset. På bannerne stod det: «Nei til Statlig organisert veldedighet!», «Nei til tigging i radio og tv!» Protestene ble også vist i Dagsrevyen på selve aksjonsdagen.⁴³ En talsmann for IFF, Kjell Wahl, var blant dem som protesterte. Han ble intervjuet i VG noen dager senere, hvor han understreket at innsamlinger svekket arbeidet med å få på plass rettigheter for funksjonshemmede: «Vi reagerer meget sterkt på at NRK hjelper myndighetene til å skyve oppgavene fra seg.»

De negative reaksjonene på at NRK stilte seg bak en innsamling til Blindeforbundet, aktualiserte problematikken knyttet til statlige ansvar for å bygge opp velferdsstaten som var blitt drøftet i Kringskastingsrådet, og som også ble understreket i innstillingen. Men Wahl trekker også inn et annet aspekt, nemlig problemet med at innsamlingsaksjoner setter mottakerne i en underdanig posisjon vis-à-vis giverne: «Vi som funksjonhemmede (...) reagerer mot å bli gjenstand for slike innsamlinger. Og vi reagerer på den tåredryppende måten dette ofte gjøres på.»⁴⁴

Kritikken fra Wahl og hans meningsfeller synliggjør hvor lett en innsamlingsaksjon som oppfordrer til å vise hjertelag, kan komme til å stakkarsliggjøre mottakeren av hjelpen. Dette var også et Ørbeck Sørheims poeng da han argumenterte for å fjerne giver-mottaker-dynamikken fra den sosiale og humanitære sektor. Regnbueaksjonen ble også siste gangen TV-aksjonen gikk til et formål knyttet til fysisk funksjonshemming i Norge.

Problemer med stakkarsliggjøring av mottakeren i TV-aksjonen var imidlertid ikke over med det. Som vi skal se, dukket de opp igjen i 1980-årene, i tilknytning til en ny bevissthet omkring den problematiske giverrollen i humanitære aksjoner. Men først skal vi se nærmere på det året hvor TV-aksjonen for alvor festet grepet.

Braksuksess i 1977

I 1977 gikk innsamlingen til Kirkens Nødhjelp med

tittelen *Nødhjelp*'77. Opplegget var utvidet, og sendingen startet allerede klokken 12:00. Den bestod av hele syv programbolker og ble avsluttet omkring klokken 23:30. *Nødhjelp*'77 ble kun avbrutt av en VM-kvalifiseringskamp i fotball mellom Norge og Sveits, Barne-TV, Dagsrevyen, en times sending fra VM i turn samt Sportsrevyen og Kveldsnytt. Antallet innsamlere hadde nå steget til 80 000, og ifølge forhåndsavtalen i Programbladet kunne man vente seg et ambisiøst program: «Et lite stykke norsk fjernsynshistorie skrives i dag idet programmet *Nødhjelp*'77 går på lufta med over seks timer direkteending fra i alt åtte steder i landet.»⁴⁵ Det endte med rekordinnsamling, og programlederne, som var de samme som i 1974, ga tydelig uttrykk for begeistring da de kunne melde at: «Vi har sprengt barometeret vårt.» I programbolken etter Kveldsnytt var beløpet kommet opp i 43 millioner, men det endte på 54 millioner, nesten fire ganger så

«Vi som funksjonhemmede (...) reagerer mot å bli gjenstand for slike innsamlinger. Og vi reagerer på den tåredryppende måten dette ofte gjøres på.»

Kjell Wahl, 1976

mye som året før, og godt over det dobbelte av beløpet i 1974. Generalsekretær Sigurd Aske i Kirkens Nødhjelp satt i panelet og var sterkt berørt. Da han mot slutten av programmet ble spurt om han kunne forklare forskjellen mellom

nødhjelp og utviklingshjelp, startet han med å si at «nå er jeg så glad at jeg nesten ikke kan tenke». Sendingen ble avsluttet med at programleder Fjørtoft oppfordret det norske folk til å la det gode resultatet føre til et varig engasjement:

Det må ikkje bli ein eingongsaksjon. Det må bli ei haldning vi har til den store utfordringa som finst i verda i dag. Vi kan skape meir rettferdige tilhøve, ei betre framtid, dersom vi samlar oss i aksjonar som dette. Men det må bli noko permanent, og det må vi ta med oss, når vi no gler oss over det resultatet vi har fått.

Fra og med 1977 fulgte TV-aksjonen en temmelig fast form. Inndelingen i flere sendebolker, vekslingen mellom informasjon om saken, underholdningsinnslag og det å følge selve bøsseinnsamlingen ble

gjenkjennelige trekk ved konseptet. Et medlem av kongehuset har rollen som høy beskytter og deltar som regel også i sendingen.

TV-aksjonen har som konsept holdt seg stabilt gjennom historien, selv om det gradvis også har skjedd justeringer.⁴⁶ I det følgende skal jeg se nærmere på ett av aspektene hvor det har skjedd endringer. Det gjelder måten giverrollen har kommet til uttrykk på i TV-aksjonen.

Fra en uproblematisert til en selvkritisk og tvilende giverrolle

I tiden fra begynnelsen av 1970-årene og frem til i dag har synet på og holdningen til humanitært engasjement og humantær kommunikasjon gjennomgått betydelige endringer.

En økning i antallet veldedige organisasjoner så vel som storaksjonen *Live Aid* i 1985 inngår i dette bildet. Flere nasjonale innsamlingsaksjoner i Europa så også dagens lys i denne tiden.⁴⁷ Parallelt vokste det frem en ny bevissthet både omkring den faktiske effekten av prosjekter og måten den humanitære kommunikasjonen foregikk på. Postkolonialistisk kritikk kastet lys over det asymmetriske forholdet mellom giver og mottaker. Bevisstheten om dette maktforholdet førte med seg endringer i humanitær estetikk, blant annet utviklingen fra en såkalt «sjokk-estetikk», hvor de lidende ble fremstilt uten identitet og kun som trengende kropp, til en såkalt «positiv stil», hvor personlige egenskaper og personlig identitet ble en del av fremstillingen.⁴⁸ Kritikken som vokste frem i løpet av 1980-årene, påvirket også fremstillinger av giverrollen. I det følgende skal jeg hente frem eksempler fra TV-aksjonen som viser en utvikling, fra en tid preget av en uproblematisert giverrolle til en tid hvor fremstilling av giverrollen også har kommet til å omfatte kritisk selvrefleksjon.

Sikkerhet og inderlighet

Da kronprinsesse Sonja stod i bedehusdøra på Utsira, avsluttet hun appellen til det norske folk med å gi uttrykk for en sikkerhet for saken og en oppfordring som understreket betydningen av den enkeltes personlige engasjement:

I visshet om at *Flyktning'74* vil føre til en mer menneskelig tilværelse for flyktningene, kan vi alle slutte opp om denne aksjonen, og jeg vil slutte med å appellere til hver især: Gi så du kjenner det inni deg! Takk.

Stemningen fra 1974 bar preg av et nasjonalt giver-vi med visshet for at det både var nødvendig og riktig å innta giverrollen. Bak seg hadde det norske giver-viet på dette tidspunktet mange erfaringer med at felles mobilisering nytter. Den forrige aksjonen som det var naturlig å sammenligne med, *Flyktning'74*, hadde innbrakt 11 millioner kroner. Innsamlingene til Biafra, som ble kanalisert gjennom Kirkens Nødhjelp i 1968 og 1969 hadde til sammen brakt inn 36 millioner kroner.⁴⁹

Giverrollen som kom til uttrykk ved oppstarten av TV-aksjonen i 1974, sprang slik sett ut fra relativt nye medieerfaringer fra slutten av 1960-årene og fra starten av 1970-årene. Fjernsynet, som nådde full riksdekning i 1967,⁵⁰ hadde i denne tiden vist seg som et svært effektivt medium for å konstituere et giver-vi som kunne handle overfor de behov og den nøden som dette viet ble stilt overfor. Dette er derfor et giver-vi som ikke er i tvil om sin legitimitet.

Sterk tro på givers betydning

Det uproblematiserte giver-viet fra TV-aksjonens første periode kommer også til uttrykk i en sekvens fra suksess-aksjonen i 1977 som gikk til Kirkens Nødhjelp. Her sitter den velkjente barne-TV-figuren, en tredukke ved navn Titten Tei, i samtale med programleder Arne Fjørtoft. Temaet er i utgangspunktet litt tungt, ettersom Titten Tei forteller at han føler seg sliten og lei i møte med all nøden i verden:

Titten Tei: Vet du, altså, man blir så sliten og lei seg av å høre om verdens elendighet, det har jeg ofte tenkt. Og man føler seg liksom som en hjelpeløs prikk der en sitter og tenker at en ingen ting kan gjøre.

Fjørtoft: Ja, det er en veldig vond følelse det.

Titten Tei: Ja, for en sitter langt fra der tingene skjer.

«Ja, det er godt å vite altså, at det er liv i hver krone vi gir.» Tredukken Titten Tei ga stemme til håpet om godt resultat under TV-aksjonen i 1977. Screenshot fra NRK.

Dialogen starter altså med at Titten Tei gir uttrykk for et fenomen som omtales som «compassion fatigue», en følelse av resignasjon og fatalisme i møte med andres lidelse i mediene.⁵¹ Samtalen tar imidlertid snart en ny vending ved at de kommer inn på hvor viktig hver enkelts lille bidrag er:

Titten Tei: Og så plutselig får en høre at det er noe en kan gjøre, hjelpe folk å gi liv til mennesker.
Fjørtoft: Ja, det er fantastisk at vi kan få være med på dette, for eksempel i dag.

Begge to konkluderer med at de føler seg trygge på at aksjonen bidrar til en bedre verden, noe som gir grunn til optimisme og glede:

Titten Tei: Ja, det er godt å vite altså, at det er liv i hver krone vi gir.

Fjørtoft: Ja, da må vi virkelig ha grunn til å være glade.⁵²

Den utilsørte tryggheten på giverrollens betydning hørte til TV-aksjonens første fase. Det var en diskurs hvor problematiske sider ved giverrollen ikke hadde begynt å gjøre seg gjeldende. Men dette endret seg i løpet av 1980-årene.

Kritikk, selvrefleksjon og utilstrekkelighet

I aksjonen *Menneskeverd* i 1983 var det flere eksempler på en kritisk tilnærming til giverrollen. Aksjonen gikk til Norsk Folkehjelp, og programlederne var Åse Kleveland og Per Øyvind Heradstveit.⁵³ Et av innslagene var et intervju med Vest-Tysklands forbundskansler Willy Brandt. Han fikk blant annet et spørsmål om hvordan han så på forholdet mellom egoisme og solidaritet, hvor han svarte at mennes-

Fra TV-aksjonen i 1986. Artistene Ole Paus (f.v.) og Bjørn Eidsvåg, og NRKs Hilde Hummelvoll. Ole Paus snakker om Live Aid-konsertene, som han beskriver som å «bruke elendigheten som scenedekorasjon». Screenshot fra NRK.

kene bærer med seg begge deler. Brandt pekte også på at kampen mot hungersnød var et ledd i den vestlige verdens egeninteresse. Et annet innslag i samme aksjon handlet om en ANC-representant som besøkte en gruve på Svalbard, hvor arbeidsforholdene ble sammenlignet med tilsvarende arbeid i Sør-Afrika. I et intervju understreket ANC-representanten at det er forskjell på å støtte og det å utvise medlidenhet. Utsagnet var underforstått en kritikk av aksjoner som legger for mye vekt på å bevege giveren følelsesmessig, i stedet for å peke på hva som faktisk fungerer med hensyn til å skape endringer i en urettferdig verden.⁵⁴ Dette innslaget er derfor et tidlig eksempel på at en kritikk som tidligere hadde latt seg høre

I aksjonen fra 1986, Hjelp uten grenser, som gikk til Kirkens Nødhjelp, var den kritiske bevisstheten blitt mer fremtredende

innenfor rammen av norske forhold, slik som kritikken av *Regnbuaksjonen* i 1976, nå også gjør seg gjeldende i en aksjon hvor mottakerne av hjelpen ikke er norske.

I aksjonen fra 1986, *Hjelp uten grenser*, som gikk til Kirkens Nødhjelp, var den kritiske bevisstheten blitt mer fremtredende. Nok en gang var det kronprinsesse Sonja som holdt en appell i begynnelsen av sendingen, med ordene «Det handler ikke om veldedighet, men rettferdig fordeling».⁵⁵

Men også andre innslag fra TV-aksjonen 1986 innebar en kritisk tilnærming til giverrollen. I aksjons sangen, «Vi vet vi står i gjeld», komponert og fremført av Bjørn Eidsvåg, var budskapet at vestlig velstand er bygget på den overmakten koloniherrerne

hadde over land i sør. I det samme programmet ble også artistenes rolle i humanitær kommunikasjon gjenstand for krass kritikk. Bakteppet var *Live Aid*-konsertene året før. Ole Paus kalte dette for å bruke «elendigheten som scenedekorasjon». Morten Harket kritiserte koblingen av pop-kultur og humanitært følelsesengasjement, og fortalte at grunnen til at a-ha ikke deltok i Band Aid, var at de ikke ønsket å delta i det han kalte for en «eksplosjon av pasjon».⁵⁶

Det at TV-aksjonen lot kritiske refleksjoner være en del av programmet, kan også ses i lys av at konseptet i 1980-årene var preget av en saklighetskultur. Aksjonene på denne tiden inneholdt eksempelvis programposter kalt «Faktahjørnet» og «Kunnskaps-hjørnet», som innebar panelssamtaler med rom for diskusjon. I 1988, da pengene gikk til Det Norske Flyktningeråd for tredje gang, diskuterte dette panelet blant annet begrepet solidaritet. En av deltakerne, Reiuulf Steen, daværende visepresident på Stortinget og arbeiderpartipolitiker, ga i den forbindelse uttrykk for at nordmenn ikke på noen måte er spesielt gode på solidaritet.

Saklighetskulturen i TV-aksjonen kan sies å være forankret i verdigrunnlaget fra oppstarten, hvor aksjonens legitimitet ble knyttet til NRKs rolle som folkeopplyser. Dette aspektet ved konseptet ble imidlertid også styrket av at programlederne i 1980-årene i mange tilfeller var profilerte nyhets- og utenriksjournalister.⁵⁷ Programledere med denne type bakgrunn preget også TV-aksjonen i 1990-årene⁵⁸ og frem til de første årene av 2000-tallet.

Når det gjelder kritisk selvrefleksjon knyttet til giveridentiteten, er det først og fremst siste halvdel av 1980-årene hvor dette blir behandlet eksplisitt som en del av samtaler og diskusjoner i TV-aksjonen. I 1998 finnes det imidlertid et eksempel på et kunstnerisk innslag som reflekterer en selvkritisk giverrolle sterkt preget av ambivalens.

Lidelse uten lettelse

I aksjonen *På flukt i eget land* fra 1998, som gikk til Den Norske Flyktningeråd, fremførte artisten Odd Børretzen låten *Murene* sammen med Lars Martin Myhre. Teksten ble delvis lest og delvis sunget, karakteristisk for Børretzens stil. Den beskriver et

jeg som ønsker å bygge opp en mur mot andres lidelse:

Jeg skulle ønske jeg ikke visste. Jeg skulle ønske jeg ikke så.

Skremte magre mødre som vasser i støv og sand. Skulle ønske at jeg ikke hørte. Ikke hørte lyd fra redde barn.

Barn gråter likt i alle verdens land.

(...)

Skulle hatt en mur rundt hele mitt hjerte. Skulle hatt en mur rundt alt som er mitt. Så jeg kunne sitte i fred i min hage og vite at verden ikke kom inn hit.

Teksten vitner om at det å vite om andres lidelse er tungt, og innslaget har i den forstand en viss parallell til samtalen mellom Titten Tei og programlederen i 1977. Men i teksten til Børretzen tilbys ingen løsning på «compassion fatigue» gjennom å flytte oppmerksomheten over på at «det nytter». I stedet understrekes kun ansvaret for å se og høre:

Men det er jo ikke sånn.

Jeg vet.

Jeg hører.

Jeg ser det jo.

Jeget som stilles overfor andres lidelse i denne teksten, tilbys ingen lettelse, slik tilfellet var med eksemplet fra 1977. Her er det det å kunne forholde seg til virkeligheten, ikke vike unna, som settes i sentrum. Alvoret i uttrykket for giverrollen i dette innslaget fra 1998 harmonerer slik sett godt med den saklighetdiskursen som fremdeles preget TV-aksjonen i 1990-årene, hvor journalistiske verdier knyttet til sannhet og grundighet ga rom for informasjonstunge sendinger med relativt lav show-faktor.

Posthumanitarisme og et selvironisk giver-vi

Det er først etter overgangen til 2000-tallet at giverrollen i TV-aksjonen også kommer til uttrykk gjennom bruk av selvironi og satire. I boken *The Ironic Spectator. Solidarity in the Age of Post-Humanitarianism* identifiserer Chouliaraki en endring i den humanitære

Fra åpningen av TV-aksjonen i 2019. Nå var humorinnslag med Robert Stoltenberg blitt en del av konseptet. Screenshot fra NRK.

diskursen etter år 2000, som blant annet karakteriseres ved bruk av ironi i kampanjer og appeller.⁵⁹ Hun knytter begrepet «ironisk solidaritet» til en giveridentitet hvor giveren har innsett sine begrensninger, sin legitimitet og sin effekt, og som derfor vender seg mot seg selv.⁶⁰ Devika Sharma ser den økte bruken av satire i humanitære show som et uttrykk for det såkalt «posthumanitære» og omtaler det som «a general turn in humanitarian communication from grand emotions to ironic self-reflexivity».⁶¹ Denne posthumanitære vendingen gjør seg også gjeldende i TV-aksjonen fra begynnelsen av 2000-tallet.

Satire og selvironi

Underholdningsinnslagene i TV-aksjonen innebærer som regel også rene humorinnslag. De består ofte av at kjente komikere tar med seg karakteren sin og bidrar med innslag som er spesialskrevet for årets aksjon. De første eksemplene jeg har funnet på at

TV-aksjonen har gjort narr av sitt eget giver-vi, er fra aksjonen i 2003, som gikk til Redd Barna. Her bidro den svenske komikeren Robert Gustavsson med sin karakter Classe Ekmann, som var en fiktiv korrespondent for Sveriges Radio.⁶² Ekmann kunne blant annet fortelle at grunnen til at nordmenn gir så mye til TV-aksjonen,

er at de befinner seg under konstante trusler om å havne i helvete dersom de sluntrer unna. Humoristen Knut Nærum bidro også med innslag som gjorde narr av forestillingen om

nordmenns giverglede. Han laget absurde versjoner av en velkjent giver-annonsestil av typen «for bare 100 kroner kan et barn i Afrika gå på skole i ett år». I en av Nærums varianter sammenligner han det det koster å drikke seg full for en gjennomsnittsnordmann, med det det koster for en barnelege i et utviklingsland å være snydens i en måned. I en annen heter det: «I Nicaragua koster en blyant 80 øre. For mange av oss er dette dessverre litt langt å dra bare for å kjøpe en billig blyant.»⁶³ På den måten inkluderte aksjonen

Etter overgangen til 2000-tallet kommer giverrollen i TV-aksjonen til uttrykk gjennom bruk av selvironi og satire

i 2003 en ironisk distanse til giverrollen. Lignende grep ble gjort to år senere, i aksjonen for 2005, *Drømmefanger*, da Bård Tufte Johansen og Harald Eia stod for humorinnslagene.⁶⁴

I 2010-aksjonen *På flukt*, som gikk til Flyktninghjelpen, hadde selvironien fått en mer fremtredende plass. Da stod komikerduoen Bye & Rønning sammen med artisten Ole Morten Aagenæs for underholdningsinnslagene «Show» og «Vær så snill å gi meg litt engasjement».⁶⁵ Innslagene var en del av et show som de tre hadde gående på en av scenene i Oslo samme høst med tittelen *Bye & Rønning redder verden*. «Vær så snill å gi meg litt engasjement» er skrevet på melodien til Queens «Somebody to Love». Aagenæs var solist med en klar referanse til Freddie Mercurys karakteristiske stil. Teksten handlet om det å ønske å gjøre noe godt, men ikke egentlig orke å gjøre det. «Vær så snill å gi meg litt engasjement» ble fremført flere ganger i TV-aksjonen 2010. Den inngikk også som en del av avslutningen, og ble fremført samtidig med at det innsamlede beløpet ble feiret.

Det at humorinnslag som handler om ambivalens og handlingslammelse hos giver-viet, kunne få en så fremtredende plass i programmet, tyder på at ironien på dette tidspunktet hadde fått et godt feste i den humanitære diskursen.

Det ferskeste eksemplet på humanitær satire i TV-aksjonen er fra 2019, som gikk til organisasjonen Care. Her ble det gjort narr av giverrollen helt i starten av sendingen.⁶⁶ Programmet åpnet med et humorinnslag hvor komikeren Robert Stoltenbergs kjente karakterer opptre som bøssebærere. En av disse er en «pen» mann fra Oslos beste vestkant. Han står foran en døråpning hvor en kvinne står, omgitt av tre barn. Et av barna står klar med pengene. «Hvor mange tusenlapper gutten har tenkt å gi, da» spør mannen i en litt påtrengende tone. Gutten blir tydelig overrasket over denne noe overdrevne forventningen fra bøsseinnsamleren. Han svarer bestemt at han ikke skal gi bort noen tusenlapper. Bøsseinnsamleren

bøyer seg så ned og ser på gutten og sier: «Tenk på de barna som ikke har noe å spise, kanskje bare har en liten orm eller en gresshoppe?»

Det er første gangen humorinnslag som gjør narr av det vestlige blikket på «Afrika», blir brukt i starten av sendingen. En grunn til at det selvironiske uttrykket for giverrollen kan få en så fremtredende plass i 2019, er nok at Robert Stoltenberg også befinner seg i rollen som programleder i samme aksjon.⁶⁷ Ved at den samme personen som gjør narr av giver-viet, også står som garantist for dets legitimitet, fremstår ironien som integrert i konseptet. På denne måten ivaretas også muligheten for en seriøs tilgang til giverrollen.

Oppsummering

TV-aksjonen er forankret i en historisk kontekst og i en idéverden som ble formet på slutten av 1960-årene og på begynnelsen av 1970-årene. Det var behovet for å finne et regelverk for NRKs medvirkning til innsamlingsaksjoner som satte i gang prosessen som førte frem til oppstarten i 1974. Behovet sprang ut fra nye medierfaringer hvor fjernsynet både hadde vist seg å være en effektiv og en knapp ressurs når det gjaldt å formidle behov for å samle inn penger til sosiale og humanitære prosjekter. Rettferdig fordeling av denne res-

sursen inngikk i verdigrunnet for TV-aksjonen. Oppfatningen om at NRK hadde en viktig rolle både som informasjonsformidler og som tilrettelegger for deltakelse i et giverfelleskap, stod også sentralt i det verdigrunnet aksjonen ble tuftet på.

Troen på det gode giverfelleskapet preget oppstarten av TV-aksjonen, og den fargete måten giverrollen kom til uttrykk på i de første årene. Problematiseringer av giver-viet begynte å vise seg da TV-aksjonen reflekterte de kritiske perspektivene som meldte seg i bistandsfeltet og i humanitær kommunikasjon i løpet av 1980-årene. Den såkalte «posthumanitære vendingen» etter år 2000 kommer til uttrykk i TV-aksjonen ved at ironi og satire tas i bruk i humorinnslag som handler om giverrollen.

*Det ferskeste eksemplet på
humanitær satire i TV-aksjonen er fra
2019, som gikk til organisasjonen, Care.
Her ble det gjort narr av giverrollen
helt i starten av sendingen*

Endringene som har skjedd i måten giverrollen kommer til uttrykk på i TV-aksjonen, kaster lys over utviklingen i det humanitære engasjementet i den tiden TV-aksjonen har eksistert. Både kronprinsessens appell i bedehusdøra på Utsira og den selvkritiske tilnærmingen til giverrollen i 1980- og 1990-årene tilhører en tilbakelagt tid. Det at giverrollen til dels uttrykkes gjennom satire og selvironi i dagens variant av TV-aksjonen, betyr likevel ikke at konseptet har tatt farvel med arven fra 1970-årene. Aksjonens «giver-vi», bestående av programledere, artister, kjendiser og «vanlige folk», uttrykker fremdeles det som fremstår som ektefølt interesse for saken, tro på at det nytter og begeistring over givergleden. Men i dagens versjon av TV-aksjonen må nok giverrollen kunne spøkes med for at den også skal kunne tas seriøst.

Noter

- 1 Takk til NRK for tilgjengeliggjøring av materiale som er brukt som illustrasjoner i denne artikkelen. Flyktning'74 er også en av flere som er digitalisert og gjort tilgjengelig i NRKs spiller: <https://tv.nrk.no/serie/tv-aksjonen/1974>.
- 2 Lindøe 2019: 61
- 3 Chouliaraki 2012
- 4 Kolbjørn Stordrange (1924–2004) satt på Stortinget for Høyre, Vest-Agder. Medlem av protokollkomiteen, 15.10.1965–30.09.1969
- 5 Innstilling fra utvalg til å utrede spørsmål til innsamlingsaksjoner i Norsk Rikskringkasting 1972, s. 1: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 6 Ibid.: 6
- 7 Barnehjelpen varte frem til sommeren 1945, og omfattet 7000 og 8000 barn som ble evakuert til privatpersoner og feriekolonier (Fuglum 2008).
- 8 Tresselt 1946
- 9 Cappelen 2012
- 10 Brev fra Tresselt til NRK 4. november 1968: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet. Kopi av brevet til biskop Fridtjov Birkeli 3. november 1968 er vedlagt. De som var samlet, var pastor Ragnvald Overveld (formann i Norges Blindeforbund), Asbjørn Orseth (leder av voksenopplæringen for blinde), revisor Johan C.C. Harr (fra firmaet Arthus Andersen & Co), Bjørn Deichman-Sørensen (informasjonssjef i Norges Røde Kors), Reidar Kjellberg (museumsdirektør i Norsk Folkemuseum), Per Wiedswang (formann i Oslo Journalistklubb), Kåre Kleiven (viseformann i VG), Daniel Liseth (p.t. i Jerusalem med norske vanføre til OL for vanføre) og Tor Trosterud.
- 11 Ibid. Manuset til innlegget Tresselt holdt den 30. oktober er vedlagt brevet til NRK. Alle sitatene i avsnittet er fra dette dokumentet.
- 12 Ibid.
- 13 Brev fra E. Tresselt til NRK, datert 20. januar 1969: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 14 Ibid.
- 15 Tresselt hadde også gjort et estimat for hvor mye penger som kunne komme inn på en felles aksjon, og hvordan pengene var tenkt fordelt til ulike formål i en aksjon med tittelen «Vi løfter i flokk». Det kan se ut som om dette ble utarbeidet på forespørsel fra NRK, da det er arkivert sammen med P.M.-et fra 20. januar, som også finnes i Riksarkivet: Arkiv RA/S-4162 NRK; Fjernsynsdirektøren: serie Fhb (Otto Næs), eske 5, mappe 10 – Innsamlingsaksjoner.
- 16 Brev fra Kringkastingssjefen til E. Tresselt, 7. februar 1969: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 17 Brev fra E. Tresselt til Kringkastingssjefen, 13. februar 1969: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 18 Resultatet bidro til etableringen av Voksnetoppen Institutt for barn med astma og allergi i 1971.
- 19 Brev fra Kringkastingssjefen til E. Tresselt, 19. august 1969, med gjenpart til Norges Røde Kors, fjernsynsdirektørene Otto Nes, Torolf Elster samt sjefssekretær S. Smeland: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 20 Referat fra Kringkastingrådetets møte 24. og 25. september 1970, s. 51: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 21 Ibid.: 55
- 22 Skouen 1966: 52. Artiklene fra 1965 ble samlet i denne boken.
- 23 Skouen 1966: 57
- 24 Referat fra Kringkastingrådetets møte 24. og 25. september 1970, s. 57: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 25 Ibid.: 58
- 26 Ibid.: 64
- 27 Ibid.
- 28 Brev fra E. Tresselt til NRK, 20. januar 1969: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 29 Referat fra Kringkastingrådetets møte 24. og 25. september 1970, s. 73: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 30 Innstilling fra utvalg til å utrede spørsmål til innsamlingsaksjoner i Norsk Rikskringkasting 1972: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 31 Utvalget bestod av høyesterettsadvokat Ragnar Horn, filmsensor Else Germeten, professor Olav Lid, sekretær for utvalget var programsekretær i NRK, Sverre Tinnå.
- 32 Sverige, England, Vest-Tyskland og Holland
- 33 «Avelingsaksjoner» var aksjoner som ble organisert i NRK, som salget av Barnetimeboka og den ukentlige ønskekonserten til inntekt for Radiogavefondet. De to siste kategoriene dreide seg om at NRK lagde informasjonsprogrammer i forbindelse med for eksempel den årlige kreftdagen, eller brakte kortere omtaler og intervjuer i tilknytning til årlige aksjoner eller humanitære organisasjoners innsats i Norge og utenfor Norge.

- 34 Innstilling fra utvalg til å utrede spørsmål til innsamlingsaksjoner i Norsk Rikskringkasting 1972, s. 4: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet. NRK spilte for øvrig en viktig rolle for innsamlingene til Biafra også etter høsten 1968, både gjennom en rekke programmer som fortalte om situasjonen i Biafra, og ved formidle det sterke engasjement folk ga uttrykk for rundt omkring i landet (Berge 2005, Lindøe 2019).
- 35 Ibid.: 12
- 36 Det Norske Flyktningeråd skiftet i 2005 navn til Flyktninghjelpen.
- 37 Lauritz Johnson var kjent som programleder for barneprogrammer. Arne Fjørtoft var knyttet til nyhets- og utenriksjournalistikk.
- 38 Brev fra Innsamlingsrådet til Kringkastingssjefen 6. juni 1974: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 39 Brev fra Sanitetsforeningen til NRK, 4. april 1975: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet.
- 40 Ibid.
- 41 Programbladet nr. 43, 1976, s. 5.
- 42 Internt notat til distriktskontorene, 18. august 1976: Arkivboks 115-1-1, NRK Dokumentarkivet. Selve live-sendingen fra 1976 er ikke tatt vare på, men flere av reportasjene finnes i arkivet til NRK Fjernsynet under tittelen Blind hverdag, 31. oktober 1976.
- 43 NRK/SIFT-arkivet. Innslaget har produksjonsnr. FNYH 100006/76. 29 sek (stk.). Arkivnr. A 59564. Påsynskasset: DV-36366. TC inn: 00:58:28.07
- 44 Horn, Siri i VG 5.11.1976: «La oss slippe å tigge»
- 45 Programbladet nr. 43, 1977, s. 23
- 46 Lindøe 2019
- 47 Ibid.: 31. I Storbritannia ble den første innsamlingen organisert av Thames Television i 1981 (Devereux 1996: 48). Children in Need, som er BBCs årlige innsamling til veldedige formål rettet mot barn i Storbritannia, startet opp i 1980, men fikk først form av en langvarig sending i 1984. Flere TV-innsamlinger startet opp i kjølvannet av Live Aid. I desember samme år begynte BBC med Comic Relief, hvor formålene varierer og inkluderer både humanitære prosjekter i og utenfor Storbritannia. Irske, People in Need, som er rettet mot å redusere sosial nød i Irland, hadde sin første sending i 1989.
- 48 Choularaki 2010
- 49 Berge 2005: 175
- 50 Bastiansen & Dahl 2008: 366
- 51 Tester 2010: 13.
- 52 NRK TV-aksjonen 1977: NRK Fjernsynsarkivet. Produksjonsnr. FRED 0013/77. Innslaget befinner seg i del 4, klokken 20.45–21.15.
- 53 Per Øyvind Heradstveit var politisk journalist og Åse Kleveland var kjent som programleder i NRK Fjernsynet.
- 54 NRK TV-aksjonen 1983: NRK Fjernsynsarkivet. Prodnr. FOLA 0218/83. Innslaget med Brandt kom rett etter cupfinalen, og innslaget med ANC-representanten kom ca. klokken 19.00.
- 55 NRK TV-aksjonen 1986: NRK Fjernsynsarkivet. Prodnr. FOLA 0372/86.
- 56 Ibid. Innslaget med O. Paus og M. Harket befinner seg i tidsrommet 21.40–21.50.
- 57 Einar Lunde, Per Øyvind Heradstveit, Henry Notaker og Håkon Børde var blant dem som ledet TV-aksjonen i 1980-årene. Programledere med denne typen bakgrunn var vanlig i TV-aksjonen frem til de første årene av 2000-tallet.
- 58 Året 1998 (da Ingolf Håkon Teigene og Anne Grosvold var programledere) og 1999 (da Christian Borch og Renie Thorleifsson ledet programmet) kan ses som høydepunktet for saklighetskulturen i TV-aksjonen. I disse årene, da innsamlingen gikk til henholdsvis Det Norske Flyktningeråd og Amnesty, var TV-aksjonen preget av en informasjonsmettet journalistisk tilnærming. Show-faktoren var også lav. Det var for eksempel ikke publikum i studio i 1998, og i 1999 ble det gjort svært lite ut av selve pengeinnsamlingen, noe som ellers ofte blir dekket med egne reportasjer og live-innslag.
- 59 Choularaki peker på tre transformasjoner som betingelser for den såkalte «posthumanitære» vendingen: instrumentaliseringen av bistands- og nødhjelpssektoren, svekkningen av de store solidaritetsnarrativene og en økende teknologisering av kommunikasjonsfeltet (2012: 5). Svekkningen av solidaritetsnarrativene er blant annet beskrevet hos Boltanski 1999.
- 60 Choularaki 2012: 15
- 61 Sharma 2017. Sharma viser også til funn i artikkelen Christiansen og Olwig 2015.
- 62 Denne karakteren var på den tiden kjent for norske TV-seere gjennom programmet Åpen post.
- 63 NRK TV-aksjonen 2003: Nasjonalbiblioteket. I to av Nærums varianter heter det at «For det det koster å drikke seg full for en gjennomsnittsnordmann, kan en barnelege i Bangladesh være snydens i en måned». «I Nicaragua koster en blyant 80 øre. For mange av oss er dette dessverre litt langt å dra bare for å kjøpe en billig blyant.»
- 64 NRK TV-aksjonen 2005: Nasjonalbiblioteket
- 65 NRK TV-aksjonen 2010: Nasjonalbiblioteket
- 66 TV-aksjonen 2019 er tilgjengelig i NRKs spiller. Åpning av aksjonen finnes her: <https://tv.nrk.no/serie/tv-aksjonen/2019/MUH22000119/avspiller>
- 67 Robert Stoltenberg var en av programlederne i programledertrioen sammen med Ingvild Gjessing Linhave og Mikkel Niva.

Gjennomgått arkivmateriale

Riksarkivet:

Arkiv RA/S-4162 NRK, Fjernsynsdirektøren: serie
Fhb (Otto Næs), eske 5, mappe 10
– *Innsamlingsaksjoner*

NRK Dokumentarkivet:

Arkivboks 115-1-1 : INNSAMLINGSAKSJONER
Fra 1969 til 30/9-81. Mappe 1–5.
Ringperm 1, merket: Innsamlingsrådet 1973–2006
Ringperm 2, merket: INNSAMLINGSRÅDET.
Historisk. Innst./Møteinnk./Diverse

Omtalte og siterte TV-programmer:

NRK Fjernsynet. (6. oktober, 1974). *Flyktning '74*
NRK Fjernsynet. (31. oktober, 1976). *Blind hverdag*
NRK Fjernsynet. (30. oktober, 1977). *Nødhjelp '77*
NRK Fjernsynet. (23. oktober, 1983). *Aksjon
menneskeverd*
NRK Fjernsynet. (19. oktober, 1986). *Hjelp uten grenser*
NRK Fjernsynet. (16. oktober, 1988). *På flukt*
NRK Fjernsynet. (18. oktober, 1998). *På flukt i eget land*
NRK Fjernsynet. (21. oktober, 2003). *Redd Barna*
NRK Fjernsynet. (23. oktober, 2005). *Drømmefanger*
NRK Fjernsynet. (19. oktober, 2008). *Blå kors*
NRK Fjernsynet. (24. oktober, 2010). *På flukt*
NRK Fjernsynet. (20. oktober, 2019). *Care*

Litteratur

- Bastiansen, H. & Dahl, H.F. (2008). *Norsk
Mediehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Berge, B.M. (2005). *Biafra, da Norge våknet: Elias
Berge og Kirkens Nødhjelp*. Oslo: Forlaget Press
- Boltanski, L. (1999). *Distant Suffering: Morality,
Media and Politics*. Cambridge: Cambridge
University Press
- Cappelen, A. (2012). *Bruk pressen 3.0. Komplette guide
i presserelatert PR*. Oslo: PR-forlaget AS
- Chouliaraki, L. (2012). *The Ironic Spectator: Solidarity
in the Age of Post-humanitarianism*. London:
Polity
- Chouliaraki, L. (2010). «Post-humanitarianism:
humanitarian communication beyond a politics
of pity». *International Journal of Cultural Studies*,
13(2), s.107–126.
- Christiansen, L.B., and M.F. Olwig (2015). «Irony and
Politically Incorrect Humanitarianism: Danish
Celebrity-Led Benefit Events». I Richey, A. (Red.)
*Celebrity Humanitarianism and North-South
Relations. Politics, Place and Power*. New York:
Routledge
- Devereux, E. (1996). «Good causes, God's poor and
telethon television». *Media, Culture & Society*, 18,
47–68
- Fuglum, A. (2008). *Byen brenner! En kjuagutts
erindringer*. Oslo: Cappelen Damm
- Horn, S. (1976). «La oss slippe å tigge». *VG*, 5.11.1976
- Lindøe, S.H. (2019). *Lidelse på TV. En kritisk analyse av
undersøkelse av fremstillinger og fortellinger i
TV-aksjonen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
Programbladet nr. 43. (1977, 29.10–04.11)
- Skouen, A. (1966). *Rettferd for de Handicappede:
Et foreldre-synspunkt på velferdsstat og
samfunnsmoral*. Oslo: Aschehoug & Co
- Tester, K. (2010). *Humanitarianism and Modern
Culture*. Pennsylvania: The Pennsylvania State
University Press
- Tresselt, E. (1946) «Et besøk hos 350 åndssvake på
Tokerud». *VG*, 8. januar 1946
- Sharma, D. (2017) «Doing good, feeling bad:
humanitarian emotion in crisis». *Journal of
Aesthetics & Culture* 9 (1). 1370357. DOI:10.1080/2
0004214.2017.1370357

